

УДК 94:82-1 (477)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11\(29\)-2021-2035](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11(29)-2021-2035)

Красюк Валентина Леонтіївна викладач української мови і літератури, викладач-методист, Черкаський державний бізнес-коледж, м. Черкаси, тел.: (0472) 64-10-00, [ehttps://orcid.org/0000-0001-9259-0914](https://orcid.org/0000-0001-9259-0914)

Щербина Світлана Іванівна викладач історії, викладач-методист, Черкаський державний бізнес-коледж, м. Черкаси, тел.: (0472) 64-10-00, <https://orcid.org/0000-0003-3076-2578>

Магльована-Конюшок Наталія Михайлівна соціальний педагог, Черкаський державний бізнес-коледж, м. Черкаси, тел.: (0472) 64-10-00, <https://orcid.org/0009-0009-2709-8312>

СЛУЖІННЯ НАЦІОНАЛЬНІЙ ІДЕЇ В ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ЮРІЯ ЛИПИ (1900 – 1944)

Анотація. У статті комплексно досліджено літературну творчість Юрія Липи з точки зору її національної спрямованості, підкреслено її вплив на український визвольний рух та окреслено значення Липи як одного з ідеологічних лідерів українського націоналізму першої половини ХХ століття. У статті розглядається феномен служіння національній ідеї в прозових творах Юрія Липи як ключовий елемент його творчості та громадської діяльності. Досліджено вплив державницької ідеології на літературний стиль і зміст творів Липи, акцентуючи увагу на його прагненні до утвердження національної ідентичності та культурної самобутності українського народу. Автори зазначають, що прозові твори Липи мають глибокий історико-пізнавальний характер і спрямовані на формування української свідомості, вільної від імперських впливів і заснованої на прагненні до незалежності.

Аналізуються ключові образи й символи, які використовує Липа для посилення патріотичного посилу, а також ствердження національної ідеї в українській літературі та суспільній думці. У статті досліджено, як у прозових текстах Липи реалізуються ідеї, що покликані стимулювати українську самоідентифікацію та сприяти патріотично-громадянському становленню нації. Зокрема, акцентується увага на культурно-історичних компонентах, які він активно використовував для підкреслення унікальності українців.

Автори статті зазначають, що твори Юрія Липи стали важливою складовою вітчизняного літературного дискурсу, відіграючи роль ідейного каталізатора, який сприяв поширенню й закріпленню національної ідеї серед різних верств українського суспільства. Висвітлено, як у прозі Липи відображені елементи геополітичних поглядів, зокрема прагнення до суверенітету та ролі України як незалежного суб'єкта на міжнародній арені.

Уся діяльність Юрія Липи як громадського і політичного діяча, блискучого публіциста, письменника й перекладача впливали на перебіг культурного й політичного життя тогочасної України і були спроектовані на майбутнє українського суспільства. Постать і творчість Ю. Липи та його розуміння призначення української літератури має актуальне значення для усвідомлення українцями своєї історії та себе незалежним народом із власною національною гідністю і набуває потужної сили і величі, стає духовним щитом і оберегом.

Ключові слова: Юрій Липа; новелістика; національна ідея; українська ідентичність; визвольний рух; культурна самобутність.

Krasyuk Valentyna Leontiivna teacher of Ukrainian language and literature, teacher-methodologist, Cherkasy State Business College, Cherkasy, tel.: (0472) 64-10-00, <https://orcid.org/0000-0001-9259-0914>

Shcherbyna Svitlana Ivanivna History teacher, teacher-methodologist, Cherkasy State Business College, Cherkasy, tel.: (0472) 64-10-00, <https://orcid.org/0000-0003-3076-2578>

Mahlovana-Koniushok Nataliia Mykhailivna соціальний педагог, Cherkasy State Business College, Cherkasy, tel.: (0472) 64-10-00, <https://orcid.org/0009-0009-2709-8312>

SERVING THE NATIONAL IDEA IN THE PROSE WORKS OF YURIIA LYPА (1900 – 1944)

Abstract. The article comprehensively examines the literary work of Yurii Lypа from the point of view of its national orientation, emphasizes its influence on the Ukrainian liberation movement, and outlines the significance of Lypа as one of the ideological leaders of Ukrainian nationalism in the first half of the 20th century. The article examines the phenomenon of service to the national idea in the prose works of Yurii Lypа as a key element of his creativity and public activity. The influence of statist ideology on the literary style and content of Lypа's works is studied, focusing on his desire to establish the national identity

and cultural identity of the Ukrainian people. The authors note that Lypa's prose works have a deep historical and cognitive character and are aimed at the formation of Ukrainian consciousness, free from imperial influences and based on the desire for independence. Key images and symbols used by Lypa to strengthen the patriotic message, as well as the affirmation of the national idea in Ukrainian literature and public opinion, are analyzed. The article examines how Lypa's prose texts implement ideas designed to stimulate Ukrainian self-identification and contribute to the patriotic and social formation of the nation. In particular, attention is focused on cultural and historical components, which he actively used to emphasize the uniqueness of Ukrainians. The authors of the article note that the works of Yurii Lypa became an important component of the national literary discourse, playing the role of an ideological catalyst that contributed to the spread and consolidation of the national idea among various strata of Ukrainian society. It is highlighted how elements of geopolitical views are reflected in Lypa's prose, in particular the desire for sovereignty and the role of Ukraine as an independent subject in the international arena. All the activities of Yurii Lypa as a public and political figure, a brilliant publicist, writer and translator influenced the course of the cultural and political life of Ukraine at that time and were projected on the future of Ukrainian society. The figure and work of Yu. Lypa and his understanding of the purpose of Ukrainian literature is of urgent importance for Ukrainians to realize their history and themselves as an independent people with their own national dignity and acquires powerful strength and greatness, becoming a spiritual shield and amulet.

Keywords: Yurii Lypa; novelistics; national idea; Ukrainian identity; liberation movement; cultural identity.

Постановка проблеми. У громадсько-політичному та культурно-мистецькому житті України першої половини ХХ ст. роль і місце Юрія Липи (1900 – 1944) вельми значущі й нині загально визнані. Це цікава й самобутня, талановита й творча постать нашої національної історії. Політик, державний діяч, науковець, літературознавець, письменник, перекладач, лікар, активний пропагандист української справи в еміграції, він належав до когорти творців, які в багатогранній творчості основні акценти проставляли на питаннях розбудови та майбутнього української держави. Не випадково його ім'я у міжвоєнну добу ХХ століття було серед активних учасників формування нової ідеологічної доктрини української нації, а саме Ю. Вассіяна, В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Донцова, В. Липинського, Є. Маланюка, М. Міхновського.

Глибоку ідейність, щирю любов і велику віру у вищу ідею України Юрій Липа взяв за життєву програму і реалізував, зокрема, у художній

творчості, підпорядковуючи її виключно національним інтересам, освячуючи патріотичною ідеєю, спрямовуючи на ствердження національної свідомості українського народу. На думку Ю. Липи – літературознавця, кожен письменник мусить відповідально ставитись до того, що він віддає до рук читачеві, які ідеї він несе в маси, яку користь може даний твір принести своєму народові, адже він мусить формувати, ушляхетнювати смаки й уподобання оточення і суспільства в цілому. У трикнижжі новел «Нотатник», відзначеній нагородою Товариства письменників і журналістів імені Івана Франка, автор у кожному з героїв заклав ідею звитяги, «духа, який формує націю». Такою ж надпотужною пасіонарною енергією наділений сам Ю. Липа, ініціативна особистість, котра своїми прагненнями, тяжкою працею, відкриттями і досягненнями відіграла особливу роль у суспільно-політичних, культуротворчих процесах, відчутно вплинула на формування, розвиток і збереження національної ідентичності народу.

Життя і багатогранна діяльність Юрія Липи заслуговують на ретельне дослідження. Вітчизняні науковці і дослідники повертають рідній літературі замовчувані і заборонені у радянські часи імена. Пропоноване дослідження полягає у визначенні впливу прозових творів Юрія Липи на формування української національної свідомості та ідентичності через призму національних ідей. Незважаючи на значну ідеологічну та патріотичну спрямованість його творчості, роль Липи у розвитку українського визвольного руху та його внесок у консолідацію культурної самобутності України залишаються ще недостатньо вивченими і відомими українцям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. 27 років літературної праці (1917—1944) Юрій Липа присвятив формуванню новітнього світогляду українців, їхнього бачення майбутнього України. Сучасники відзначали особливість його творів: у поезії присутній Липа-мислитель, у публіцистиці – Липа-поет, а Липа-медик лікував ще й національні хвороби і комплекси українців.

Значні досягнення в липознавстві засвідчили наукові праці та матеріали, присвячені аналізу життя і творчості прозаїка таких вітчизняних дослідників, як В. Пахаренко, Н. Левицька, О. Янчук, Г. Райбедюк, В. Саєнко, О. Боронь, М. Ільницький, Т. Мейзерська, Т. Салига, С. Хороб та ін. Вони повертають ім'я та творчий доробок митця в український літературний простір і роблять його воістину національним надбанням. В умовах сьогодення «важливо розкрити цінність творів Юрія Липи не лише у контексті 20-х рр. минулого століття, а й у сучасному культурному середовищі. Це дозволить краще зрозуміти світоглядні позиції письменника у формуванні національної ідентичності й цінностей та визначити актуальність його творчості для сучасної літературної та культурної дійсності [1, с. 161].

Прижиттєве дослідження авторського доробку Ю. Липи досить активно велося в діаспорі, де ролі й значенню постаті письменника й мислителя в історії українського письменства надавалося велике значення. Перший біограф, однодумець і товариш Л. Биковський зазначав, що «Ю. Липа своєю поставою й творчістю діяв оживляюче, не дивлячись на ніби «утопічність» його гасел і діяльності. Його вплив і значення для нації, помимо обмеженого, а то й підпільного ... можна б прирівняти до впливу творчості Т. Шевченка, що створив українську націю, до діяльності М. Грушевського, що підвів наукові й політично-державні підвалини під українство, а Ю. Липа, опираючись на здобутках славних попередників, ствердив істоту українства і його історичне призначення. Накреслив план діяльності для української нації на століття вперед» [2, с. 10]. У статті «До справи пізнання життя і творчості Юрія Липи Л. Биковський писав, що після смерті Ю. Липи відродився інтерес до його постаті тільки в 1960-ті роки в період «хрущовської відлиги» і повідомляв про задум видання повного зібрання творів автора, які не були реалізовані у 50-ті роки. Перше перевидання «Нотатника» було здійснено видавництвом «Україна» в Детройті в 1955 році, а роман «Козаки в Московії» було перевидано видавництвом «Українець» у Парижі 1957 року. Пізніше осередок української еміграції в США на чолі з професором Іваном Коровницьким ініціював видати повне зібрання творів Юрія Липи, але зібрати все написане було неможливо, тому що доробок розпорошений по часописах, календарях, збірниках у кількох країнах [2, с. 12]. З цими проблемами зіткнулися також дослідники в незалежній Україні, але незважаючи на труднощі, літературна спадщина письменника не залишилась поза увагою вітчизняних науковців, дослідників, літературної критики і читачів. Хоча, як визнають самі науковці, зокрема Л. Череватенко, введена в контекст сучасного літературного процесу розмаїта спадщина Юрія Липи ще достатньо не осмислена... [3, с. 149]. Метельова Т. продовжуючи дослідження зазначає: «Ми б назвали феномен Юрія Липи онтологічним самоствердженням буття, наголошуючи на тому, що «людина не лише твориться світом. Вона його творить, обираючи як певний сенс і цінність, за що й відповідальна. Можливим стає також інший висновок: людина твориться не так званим матеріальним світом, а динамічною моделлю стосунків, у які її включено» ... [4, с. 33].

Потрібно зауважити, що оприлюднення прозової спадщини письменника в незалежній Україні не викликало такого ж інтересу, як, скажімо, видання доробку В. Барки, У. Самчука чи Т. Осьмачки. Причини цього пояснює літературознавець М. Ільницький. На його думку, творчість Ю. Липи як для модерністів, так і постмодерністів виявилась недостатньо

модерною. Письменник дотримувався принципів національно культурних традицій і виступав проти М. Хвильового, який стверджував, що «просвітянство» є виявом хуторянства, провінціалізму, етнографізму, малоросійщини тощо ... [5, с. 29-35]. З цього приводу Б. Стебельський констатує: «Липа вважає, що з традиціями народу треба бути обережним. Сьогодні пережиток, нікому не потрібний, може завтра бути елементом, що відкриває не лише карту історії, але й стає елементом нової культурної конструкції у розвитку духовності народу. Віджиті елементи етнографії забувати не треба, якщо вони скріплюють навіть механічну єдність народу» Говорячи про національний характер, Липа пише: «...І коли маємо говорити про найвищу єдність українців, єдність не сумаричну, не доктринальну чи етнографічну, то передусім мусимо знайти дорогу до свого Великого Збірного Українця, і то знайти його в сучасності» [6, с. 228]. Юрію Липі «судилося жити в епоху небувалу, величну і страшну. Вона його надихнула, вона його викшталтувала як людину, як митця і громадського діяча. І вона його вбила, по-катівському замордувала [7, с. 347].

Президент благодійного фонду «Призначення» імені Юрія Липи Г. Шипка, виокремлюючи найяскравіші прояви подвижницької діяльності цієї феноменальної особистості, підкреслював, що пізнавати Юрія Липу означає «пізнавати себе, усвідомлювати своє вище, Боже призначення на землі, звільнитись від страху, від залежності від інших і від обставин, від комплексу меншовартості, це вірити в себе, в своє призначення, в правоту своїх вчинків і дій, спрямованих для служіння ідеї, своєму народові» [8, с. 77]. Літературна спадщина Юрія Липи привернула увагу науковців, дослідників та літературних критиків. Водночас, його прозові твори часто розглядаються переважно з ідеологічної точки зору, тоді як художній аспект його творчості залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті. У статті подано спробу осмислити актуальність прозових творів Юрія Липи з погляду історичного пізнання нашого минулого і їх вплив на формування національної самосвідомості майбутніх поколінь, простежити особливості впливу культурософських поглядів письменника на його художню спадщину та розглянути тематичну і жанрову специфіку новел та роману.

Виклад основного матеріалу. Як прозаїк Юрій Липа вперше заявив про себе ліричною повістю «Черниця» (1927), опублікованою у «Студентському віснику». Твір стилізований під народне оповідання і просякнутий поезією. Прагнучи чистоти й широти думки, мовної акуратності й влучності, максимальної лексичної вивіреності, автор представ перед читачем як винятковий знавець українського народного розповідного стилю. Схвально, також, відгукнулись критики про оповідання «Чародій»,

«Справжній ворог», «Вартовий», а також роман «Московія», який у подальших редакціях і перевиданнях зватиметься «Козаки в Московії». Прозова творчість письменника засвідчила, що йому під силу як короткі епічні форми, так і великі художні полотна. Митець вважав, що кожен має займатись властивою йому справою, але таким чином, аби ця конкретна справа якнайкраще надавалася ідеї визволення України, її культурного і духовного відродження [9, с. 219].

З середини 30-х років, перебуваючи в еміграції у Варшаві (1929 - 1939), поряд з питаннями літературознавства, зокрема літературної критики, Юрій Липа багато часу приділяє прозовій творчості. Прозовий доробок Юрія Липи – важливе джерело секретів творчої лабораторії письменника, його психології, світогляду, вболівання за долю України, її культурне та політичне відродження.

Вперше тексти про національно-визвольні змагання 1917-1921 років були опубліковані у збірці під назвою «Нотатник» (1936). У цій збірці новел письменник змальовує когорту яскравих борців за незалежність України, герої постають в душі активного романтизму, втілюють кращі риси свідомих українців. «Нотатник» Юрія Липи – сюрреалістичний батальний щоденник часів громадянської війни, писаний кров'ю мільйонів українців. Топографічний обрис його – вся Україна – від Одеси до сіл Люботин, Зіньки, Омельчина, П'ятидуби, Хрипівці...» [10, с. 153]. Марта Липа-Гуменецька, дочка Ю. Липи, зауважувала: «тато пише «Нотатник» - це детально розроблені постаті української революції; автор безпристрасно показує постаті добрі і злі, позитивні і негативні, тих, що будували державу, і тих, хто свідомо чи ні її валили. Це безпристрасність майже лікарська... [11, с. 266].

«Нотатник» став першим виданням прозового доробку письменника в Україні. Упорядкував його літературознавець Л. Череватенко, а написана ним передмова до збірника окреслювала своерідність і мистецьку цінність новелістики Ю. Липи. На його думку, твори «написані безпосереднім учасником і свідком подій, вони самі по собі є документом епохи. Мало того, експериментуючи, Юрій Липа, здається, тут перепробував чи не всі жанри і способи подачі прозового матеріалу: психологічний, авантюрний, ліричний, химерний...» [12, с. 3-22]. З оцінкою науковця погоджується багато сучасних дослідників творчості письменника.

Еміграційна міжвоєнна проза 1920-1939 років Юрія Липи, на думку науковців, зокрема, І. Жиленко, вписується одразу у дві групи: національно-історичну та жанри художньо-публіцистичного спрямування. До першої групи належать тексти, які постають після національно-визвольних змагань та революційних подій і мають риси народнопоетичної естетики: персонажі

уподібнюються до фольклорних героїв типу богатирів, козаків чи лицарів. Таким прикладом може слугувати образ Рубана із однойменної новели. До жанрів художньо-публіцистичного спрямування відносять воєнну прозу Юрія Липи. Художня майстерність новеліста виявилася в зображенні драматизму подій і долі людини, ці твори мають велике пізнавальне значення, дають розуміння тих складних історичних процесів, які відбувалися в той трагічний час в Україні. Вони наповнені національним духом і доповнюють літературу на цю тематику Ю. Смолича, Ю. Яновського, П. Панча, В. Винниченка та ін.

Про особливості характеротворення у творах Ю. Липи зазначав Б. Стебельський, котрий добре знав життєвий і творчий шлях Юрія Липи. Він підкреслював, що письменник і як ідеолог, і як художник сповідував принципи глибокого пізнання характеру народу й окремого її представника, виходячи з його внутрішньої суті. Художні характери героїв Ю. Липи історично зумовлені і оцінювати їх потрібно з урахуванням соціокультурної ситуації, в якій вони творилися, і в контексті світоглядних ідей, що їх сповідував і утверджував автор. До речі, назви більшості новел на воєнну тематику «Коваль Супрун», «Гринів», «Моренко», «Гаркавий», «Петлюра», «Рубан» – це імена персонажів або політичних діячів. В такий спосіб автор дійсно намагається виокремити індивідуальність в умовах воєнних дій, її значимість, хоча потрібно погодитись з думкою літературознавців, що характери персонажів не завжди психологічно глибокі і герої новел є радше носіями магістральних ідей. Не випадково акцент у творах зміщується з безпосередніх учасників подій на документальну складову і є цінним з точки зору історичності. Автор зосереджується не на переживаннях та реакціях героїв, а на навколишніх подіях та на місці подій. Так важливою стає географія, а в основному це південь України, а саме, Одещина і Херсонщина. Поляризація політичних сил виявлена в протистоянні міста і села: новели «Моренко», «Гаркавий». Антагонізм старого і нового простежується показово в новелі «Коваль Супрун». Тут не стільки йдеться про конфлікт міста і села, як про протистояння сили і розуму. Про різне бачення цінностей молодим і старшим поколінням йдеться у новелі «Література» (1928), яка має ще іншу назву «Зустріч літераторів». Ідеологічні й політичні протиріччя в українському середовищі загострили й підсилили значимість для Липи націєтворчих ідей. Автор дедалі глибше проникає у психологію своїх героїв, аналізує роль окремої особистості у виняткових ситуаціях. Так, наприклад, у новелі «Табір», яка присвячена воякам УНР і творчій інтелігенції у польських інтернованих таборах, а новела «Гадючки» показує українську еміграцію в Чехо-Словаччині та проблему вибору, незважаючи на складнощі еміграції, втрату державності,

герої новел, як і сам автор, усвідомлюють себе органічною частиною свого народу, у прийнятті рішень виявляють себе мужніми, рішучими і цілеспрямованими заради ідеї незалежності і соборності України. «Боже дай нам, – щоб усе, щоб усе, що найвеличніше, було в нас, і сповни нарід наш молитвою вічного напруження. Дай так, щоб ніхто в нас не мав замкнених очей, щоб тривога батьківська була в кожному серці, і щоб руки наші учились всіх способів боротьби, щоб уми наші спізнали всі науки, а воля наша знищила всіх противників! За сірість минулих років, за блуканину на роздоріжжях, дай нам тепер велику дорогу одности й молитви!» [13, с. 205].

Митець створив повновартісні художні твори з глибоким і напруженим філософським підтекстом, що засвідчували осмислення ним сутнісних підвалин буття, охоплювали широкий спектр особистісних, національних і віковичних проблем. Новеліст показав трагічну панораму доби 20-х років ХХ століття, долю окремої людини в стані максимального напруження й спробі самореалізації, боротьби за вільне життя і за Україну загалом. Ці ідеї сповідував Ю. Липа як активний учасник тих подій та ідейний засновник української держави, тому не випадково ці чесноти притаманні героям його новел.

Історична тематика у творчості Юрія Липи є служінням високим ідеалам своєї нації в українській літературі, адже саме в ній фіксуються події національного, соціального значення, щоб передати їх нащадкам, через минуле розглянути сучасне, збагнути причини й наслідки помилок та перемог. Юрій Липа, як багато вояків УНР, зазнавши поразки на полі бою, відмовився визнати себе переможеним, категорично відкидав психологію меншовартості українства. Все своє життя і творчу наснагу присвятив він боротьбі за відновлення української державності. Промовистим свідченням того, як Юрій Липа боровся і чому за це загинув, є його роман «Козаки в Московії» (1934) – перший історико-пригодницький твір в українській еміграційній літературі. Джерельна база роману Ю. Липи спиралася на величезний обсяг історичних документів і праць, зокрема літописів Київської Русі та козацької доби. За оригінальним задумом автора, роман повинен був допомогти українцям збагнути свою ідентичність, пізнати силу свого народу, зрозуміти самих себе. Твір створювався в першій третині ХХ століття, коли найбільшою перепоною створення української держави була репресивна політика радянського тоталітарного суспільства, спрямована на тотальне нищення всього українського. Актуальним зверненням читачів до цього роману нині є події російської агресії, яка намагається нівелювати національну ідентичність українців, довести світові формальність України як держави.

«Козаки в Московії» (1934) привернули увагу тогочасних критиків і викликали полярно протилежні відгуки та оцінки. У статті «...І тим мечем нашим гострим утвердимось» Л. Череватенко, який вважав роман неабияким здобутком усєї української історичної прози, а не лише діаспорної, наводить відгуки про твір з тогочасної преси: «...М. Рудницький в газеті «Діло» дає таку характеристику твору: «Постаті героїв знебарвлені, шабльоново програмові. Роман не різниться від реферату і є досить прикрою лектурою». Газета «Слово», яка виходила у Вільно, навпаки зазначала, що «цей новий том Липи, то боротьба й наука. Липа – то наука державної рації, виложена на історії минулого». С. Доленга в журналі «Ми» писав: «Роман «Козаки з Московії» добра й цінна книжка, на ціле небо вища від писань інших письменників в цій ділянці». Є. Маланюк вважав цей твір справжнім шедевром, особливо в першій редакції [14 с. 3-10]. Роман суттєво розширив як тематичні, так і стилістичні обшири української прози, удосконаливши виразові засоби красного письменства. Він написаний архаїзованою мовою, якою автор володів дуже майстерно. Як вважав Є. Маланюк, «з раціональних складників Липиного стилю, що позволяв йому так автентично передати дух історизму і середньовіччя, на першій місці треба поставити, очевидно, словництво. Мало кому відомо, що Липа володів літературною мовою литовської і ранньокозацької діб, особливо златинщеною («макаронічною») – досконало, як то кажуть, «в слові і письмі»... Та це знання чи ця залюбленість не були лише формальні. Це не було лише формальне збагачення авторського стилістичного інструментарія, – це було плідним наслідком залюбленості і заглибленості автора в нашу історію, це було витончено глибоке і творче вчуття в духа давноминулої і попередниками недооціненої епохи («одірваність від народа», «схоластика» і т. п. наївно-народницькі забобони) [15, с. 277].

Незважаючи на обтяженість лексики XVII ст., сюжет твору захопливий, наповнений незвичайними подіями й духом минувшини, вражає екзотичністю, яка створена як творчою авторською уявою, так і ґрунтовно опрацьованими документально-історичними джерелами. Твір український за своїм духом, усім спрямуванням своїх ідей, почуттів, характерів і має риси як історичного, так і пригодницького жанру. Завдання його – привернути увагу не тільки фахового історика чи літературознавця, а зробити роман популярним серед широких читацьких кіл різного рівня інтелектуально-мистецької підготовленості, які б навчалися й отримували важливу інформацію ледь не через розвагу. Такий жанр твору дав підстави сучасним дослідникам творчості Юрія Липи віднести роман до «типових подуктів масової культури» (С. Андрусів). Однак, на думку інших науковців, наприклад, В. Агеєвої, за своєю ідейно-художньою цінністю,

своїм інтелектуальним вмістом історичної правди, фактів, афоризмів і сентенцій, багатомовністю, глибоким дослідженням побуту та культури українців та «московитів» роман не вписувався в рамки «масової культури», і єдиним показником «масовості» може слугувати лише той факт, що «Козаків в Московії» автор створював для самоствердження нації, тому роман популярно-масовою поетикою орієнтувався на широке коло читача [16, с. 13].

У творі «Козаки в Московії» Ю. Липа подає яскраві картини минулого України, Московії та Європи й Азії, загалом, багатий фактичний матеріал із історичних розвідок подає в художній формі і створює широку пізнавальну картину життя різних народів. Письменник зображує побут, звичаї, матеріально-духовне життя поляків, естонців, москвичів, українців, татар-кипчаки, гайдарів, які привертають увагу сучасника на події і явища минулого. Автор досить часто утвердження українського укладу життя, світогляду, ментальності зображує через контрастне протиставлення з Московією. «О Москово, Москово, чи зогниє в тобі так, як усі в тобі гниють? Скільки нещастя в тобі, скільки сліз і горя, що у цілому світі стільки немає. Найбідніший чабан козацький щасливіший від твоїх князів» [17, с. 89]. Особливо важливим є те, що письменник у романі відтворює етап формування України як держави, основу якої становить одна нація, а не люди з певними спільними ментальними рисами, які проживають на визначеній території. У творі цей процес показано як вагомий здобуток періоду Хмельниччини. Художній вимисел і реальність дають змогу авторові донести думку читачеві про існування повноцінної української держави у XVII столітті. Частково цей міф стверджував у свідомості українців віру в те, що УНР чи Гетьманат як українська держава постали не на пустому місці. Події, які роман охоплює від осені 1647 до осені 1650 року, а саме: надзвичайне зрушення народу, потужний рух козацького й селянського війська до Чигирина, який постає як потужне місто-твердиня з усіма ознаками величної європейської столиці, діяльність Богдана Хмельницького – подані у творі через призму сприйняття пана Григорія Трембецького, Симеона Латки чи їх «кумпанів», які перебувають за межами рідного краю і сприймають все в учудненому вигляді. Духом звитяги та патріотизму пронизані сторінки роману. Особливо ці якості посилюються під час перебування героїв у Московії, коли вони проходять усі кола «московського пекла» і сподівання на раптове збагачення виявляться оманною. Автор зображує українців на контрасті з «безбожним людом». Трембецький, характеризуючи московитів, констатує: «Стільки ненависті в тобі, стільки сліз і горя, що й у цілому світі стільки немає. Ти не знаєш, що то вільне й живе, потоптати мусиш усе веселе, задухою світ Божий зробити хочеш» [17, с. 123].

«Козаки в Московії» переконують в тому, що це не був випадковий епізод в історії українсько-російських взаємин, а таке ставлення росіян до «іногородців» має системний характер, родовід сягає ще часів Середньовіччя, не тільки Олексія Тишайшого, але й Івана Грозного. Тому жорстокості цього царя, яка не має меж і стосується усіх без винятку, присвячено чимало сторінок у романі Ю. Липи. [17, с. 112]. Головний герой твору проходить той шлях прозріння щодо російської політики, який, на думку автора, повинні пройти всі ті, хто ще мав хоч якісь москвофільські ілюзії, а мати подібні ілюзії могли лише ті, хто не мав безпосереднього контакту із «старшим братом» і його любов'ю.

Українська нація відтворюється в романі в єдності її переваг і вад. Письменник не ідеалізує українців. Роман розкриває національну ментальність та історичну зумовленість світогляду народу, передає всю болісність народження і формування української нації з окремих розрізнених груп. Яскравою є постать запорозького Сотника, який нагадує про поклик України, батьківщини-матері, і вірить у майбутнє потужної держави, яка постане як «Річ Посполита Запорозька з усією Україною», понад те, «від Риму більша буде, а полководець наш, пан Богдан, Цезаря перевершить» [17, с. 128]. Треба погодитись, що саме так Юрій Липа формував думку і звертався, в першу чергу, не до учасників подій середини XVII століття, а до наступних поколінь, борців за незалежність держави.

Цей роман не втратив свого значення, своєї привабливості і актуальності в наш трагічний час. Українцям, які не з власної волі, а через трагічні події сьогодення опинилися за кордоном, роман «Козаки в Московії» нагадує, що вони українці і належать до народу славного, мужнього, витривалого в битвах і трудах, винахідливого, талановитого, державного. У романі автор осмислює цінності, що їх виробив український народ упродовж століть своєї життєдіяльності, його моральні пріоритети, етичні правила.

Юрій Липа романом «Козаки в Московії», як і всією художньою творчістю, обґрунтовує думку, що українська державність має міцні традиції в історії й ментальності народу, а українці у несприятливі часи вміють забути про всі негаразди заради загальнонаціональних ідеалів і постають наполегливими у досягненні поставленої мети, цілеспрямованими у ствердженні ідеї незалежності і соборності України.

Висновки. Проведені дослідження творчості Юрія Липи підтверджують, що митець жив, працював, мислив, творив, молився заради загальнонаціональних ідеалів і інтерпретував всі тексти та явища з погляду національної ідеї. Вона була наскрізною в його художньому та літературознавчому доробку. Його твори відтворювали дух доби, її пошуки і пори-

вання й водночас виразно позначилися на характеристиці еміграційного етапу українського письменства, яке підпорядковувалося націотворчій стратегії – здобуття Україною державності, а в умовах більшовизму – збереження українських державницьких інтенцій через піклування про літературу і її розбудову. Прагнення перебувати в стихії українського слова до останніх днів зберігали його зв'язок з Україною. Проза Ю. Липи – це частина нашого літературного набутку, яка в складний момент нашої історії стала фундаментом нашого єднання, нашою зброєю. На жаль, його ідеї не були втілені в життя сучасниками. Але сьогодні ми розуміємо, наскільки він мав рацію. Вони допомагають нам краще зрозуміти наше минуле та впевненіше будувати майбутнє. Подальші дослідження життя і творчості Юрія Липи спрямовані на його громадсько-політичну діяльність та її вплив на державотворчі процеси й утвердження національної ідеї.

Література:

1. Красюк В.Л., Щербина С.І., Мищенко М.В. Утвердження національної ідеї у світогляді та поетичній творчості Юрія Липи (1900-1944). Історія науки і біографістика, 2024. № 2. С. 157-174. doi.org/10.31073/istnauka202402-09 URL: <https://inb.dnsgb.com.ua/2024-2/09.html>
2. Биковський Л. До справи пізнання життя і творчості Юрія Липи. *Нові дні*. 1966. № 200, вересень. С. 9–15.
3. Череватенко Л. Господь міцним мене створив і душу дав нерозділиму. Дніпро. 1991. № 4. С. 147–154.
4. Метельова Т. Логіка виникнення і магія творення. Київ: Генеза, 1998. 397 с.
5. Ільницький М. Не за критеріями інших. *Юрій Липа: голос доби і приклад чину*: Збірник наукових праць. Львів: Львівський університет ім. І. Франка, 2001. С. 29–35.
6. Стебельський Б. Юрій Липа. Ідеї і творчість. Статті та есеї. Торонто, 1991. С. 284–292.
7. Череватенко Л. Липа Ю. Бій за українську літературу. Київ. Дніпро, 2004. 352 с.
8. Райбедюк Г. «Спалитися в безупиннім життю»: пасіонарна енергетика слова і чину Юрія Липи: відкрита лекція. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня “Рута”», 2020. 92 с.
9. Липа Ю. Лист до літераторів. Апостол новітнього українства: спогади про Юрія Липу. Львів, 2000. С. 218–222.
10. Цюп'як І. К. Українська новела 20-80-х років ХХ століття в контексті сучасних інтерпретацій: моногр. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2013. 198 с.
11. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст в 4 томах. Київ. 1994-1995. 2100 с. Кн. 4.
12. Череватенко Л. Господь міцним мене створив і душу дав нерозділиму. Нотатник. Ю. Липа. Київ. Український світ, 2000. С. 3–22.
13. Липа Ю. Нотатник. Новела «Табір». Київ. Український світ, 2000. 296 с.
14. Череватенко Л. І тим мечем нашим гострим утвердимось. Липа Ю. Козаки із Московії: Роман із ХVІІ століття. Київ. Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. С. 3–10.

15. Маланюк Є. Книга спостережень. Статті про літературу. Київ. Вид-во художньої літератури Дніпро. 1997. 383 с.

16. Агеєва В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. Київ. Віхола. 2022. 355 с.

17. Юрій Липа. Козаки в Московії. Історичний роман. Твори в 10 Т. Т. 3. Проза. Львів: Каменяр, 2005. 279 с.

References:

1. Krasyyuk V.L., Shcherbyna S.i., Myshenko M.V. (2024). Utverdzhennia natsionalnoi idei u svitohliadi ta poetychnii tvorchosti Yuriiia Lypy (1900-1944) [Establishment of the national idea in the Yuri Lypa's outlook and poetic creativity (1900–1944)]. *History of Science and Biographical Studies*. Vol. 2. pp. 157-174. [in Ukrainian].

2. Bykovs'kyu, L. (1966). Do spravy piznannya zhyttya i tvorchosti Yuriya Lypy [To the matter of learning about the life and work of Yuri Lypa]. *Novi dni*, no. 200, veresen'. pp. 9–15. [In Ukrainian].

3. Cherevatenko L. (1991). Hospod mitsnym mene stvoryv i dushu dav nerozdilymu. [The Lord created me strong and gave me an indivisible soul.]. *Dnipro*. Vol. 4. pp. 147–154. [in Ukrainian].

4. Metelova T. (1998). Lohika vynyknennia i mahiia tvorennia [The logic of emergence and the magic of creation]. Kyiv: Heneza, 397 p. [in Ukrainian].

5. Ilytskyi M. (2001). Ne za kryteriiamy inshykh. Yurii Lypa: holos doby i pryklad chynu [Not by the criteria of others. Yuriy Lypa: voice of the day and example of rank]: Zbirnyk naukovykh prats. Lviv: Lvivskiy universytet im. I. Franka, pp. 29 -35. [in Ukrainian].

6. Stebelskyi B. (1991). Yurii Lypa. Idei i tvorchist. Statti ta esei [Yuriy Lypa. Ideas and Creativity. Articles and Essays]. Toronto, pp. 284 – 292. [in Ukrainian].

7. Cherevatenko L. (2004). Lypa Yu. Bii za ukrainsku literature [Lypa Y. The Fight for Ukrainian Literature]. Kyiv. Dnipro, 352 p. [in Ukrainian].

8. Raybedyuk, H. (2020). «Spalytysya v bezupynnim zhyttyu»: pasionarna enerhetyka slova i chynu Yuriya Lypy: vidkryta lektsiya ["To burn in a ceaseless life": the passionate energy of words and actions of Yuri Lypa: an open lecture]. Kam'yanets'-Podil's'kyu: TOV «Drukarnya "Ruta"», 92 p. [In Ukrainian].

9. Lypa, Yu. (2000). Lyst do literatoriv [A letter to writers. Apostle of modern Ukrainianism: memories of Yuri Lypa]. *Apostol novitn'oho ukrayinstva: spohady pro Yuriyu Lypu*. L'viv. pp. 218–222. [In Ukrainian].

10. Tsiupiak I. K. (2013). Ukrainska novela 20-80-kh rokiv KhKh stolittia v konteksti suchasnykh interpretatsii [Ukrainian short story of the 1920s-1980s in the context of modern interpretations]: monohr. Dnipropetrovsk: Natsionalnyi hirnychiy universytet, 198 p. [in Ukrainian].

11. Ukrainske slovo (1994-1995). Khrestomatiia ukrainskoi literatury ta literaturnoi krytyky KhKh st v 4 tomakh [Ukrainian Word. A collection of Ukrainian literature and literary criticism of the 20th century in 4 volumes]. Kyiv. 2100 p. Kn. 4. [in Ukrainian].

12. Cherevatenko L. (2000). Hospod mitsnym mene stvoryv i dushu dav nerozdilymu [The Lord created me strong and gave me an indivisible soul]. *Notatnyk. Yu. Lypa*. Kyiv. Ukrainskyi svit, pp. 3–22. [in Ukrainian].

13. Lypa Yu. (2000). Notatnyk. Novela «Tabir» [The Note-taker. The novella "Camp"]. Kyiv. Ukrainskyi svit. 296 p. [in Ukrainian].

14. Cherevatenko L. (2000). I tym mechem nashym hostrym utverdymos. Lypa Yu. Kozaky iz Moskovii: Roman iz XVII stolittia [And with that sharp sword of ours we will establish ourselves. Lypa Y. Cossacks from Muscovy: A Novel from the 17th Century]. Kyiv: Vyd-vo im. Oleny Telihiy, pp. 3 – 10. [in Ukrainian].

15. Malaniuk Ye. (1997). Knyha sposterezhen. Statti pro literaturu [Book of Observations. Articles on Literature]. Kyiv. Vyd-vo khudozhnoi literatury Dnipro. 383 p. [in Ukrainian].

16. Aheieva V. (2022). Za lashtunkamy imperii. Esei pro ukrainsko-rosiiski kulturni vidnosyny [Behind the Scenes of the Empire. Essays on Ukrainian-Russian Cultural Relations]. Kyiv. Vikhola. 355 p. [in Ukrainian].

17. Yurii Lypa. (2005). Kozaky v Moskovii. Istorychnyi roman [Cossacks in Muscovy. Historical novel]. Tvory v 10 T. T. 3. Proza. Lviv: Kameniar, 279 p. [in Ukrainian].